

Jakub Marcin Bulzak

UCZCZONA PO KRÓLEWSKU

Koronacja obrazu Matki Bożej Pocieszenia
w Nowym Sączu

Wydawnictwo WAM ■ Księża Jezuici
Kraków 2013

© Wydawnictwo WAM · Księża Jezuici, 2013

Recenzja: prof. dr hab. Jacek Chrobaczyński
Korekta: Kamil Cyganik, Elżbieta Krok
Projekt okładki: Andrzej Sochacki
Skład: Edycja

ISBN 978-83-7767-944-9

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl
www.wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA
tel. 12 62 93 260, 12 62 93 446-447
faks 12 62 93 261
e.wydawnictwowam.pl

Druk: Drukarnia Edica – Poznań

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
-------------	---

ROZDZIAŁ I

Koronacje wizerunków maryjnych	15
1. Geneza i rozwój zwyczaju koronowania wizerunków NMP	15
2. Koronowane wizerunki NMP na ziemiach polskich	17
3. Koronowane wizerunki maryjne w diecezji tarnowskiej	21

ROZDZIAŁ II

Nowosądecki ośrodek kultu maryjnego	26
1. Kościół pw. Ducha Świętego w Nowym Sączu	26
a. Pod opieką norbertanów	26
b. Pod patronatem jezuitów	32
2. Kult obrazu Matki Bożej Pocieszenia	35

ROZDZIAŁ III

Droga do koronacji obrazu Matki Bożej Pocieszenia	44
1. Myśl o koronacji	44
2. Pierwsze starania	49
3. Wypełnienie przyrzeczenia	53

ROZDZIAŁ IV

Przygotowania do uroczystości koronacyjnych	59
1. Miejsce uroczystości koronacyjnych	59
2. Działalność Komitetu Wykonawczego Uroczystości Koronacyjnych	65
3. Przygotowania duszpasterskie	72

ROZDZIAŁ V

Uroczystości koronacyjne w Zawadzie 11 sierpnia 1963 r.	76
--	----

ROZDZIAŁ VI

Działania aparatu państwowego w związku z koronacją obrazu Matki Bożej Pocieszenia	85
Zakończenie	104
Aneks	109
Bibliografia	253
Wykaz skrótów	270
Indeks osób	273

WSTĘP

W historii, rozumianej jako dzieje (*res gestae*), najważniejszą rolę odgrywają mniej lub bardziej istotne wydarzenia. Choć mają różną skalę, rangę, przyczyny, konsekwencje, nie ma wydarzeń bez znaczenia. One wyznaczają upływ czasu, w ich perspektywie obserwujemy ludzi, którzy je kreują lub w nich uczestniczą. Znaczenie wydarzeniom nadają wywołane przez nie skutki oraz ich żywa obecność w pamięci zbiorowej. Takim wydarzeniem, drobnym w skali historii powszechnej czy narodowej, ale istotnym w skali regionalnej i lokalnej, była uroczystość koronacji obrazu Matki Bożej Pocieszenia z jezuickiego kościoła pw. Ducha Świętego w Nowym Sączu, jaka odbyła się 11 sierpnia 1963 r. w Zawadzie.

Dotychczas temu wydarzeniu nie poświęcono żadnej odrębnej publikacji stanowiącej wynik kompleksowych badań archiwalnych. Opis starań o koronację, przygotowań i przebiegu uroczystości sporządzony przez o. Tadeusza Michalika SJ nigdy nie został wydany i w formie elegancko oprawionego maszynopisu, wzbogaconego o czarno-białe fotografie, w kilku egzemplarzach spoczywa w archiwum jezuickiej rezydencji w Nowym Sączu¹. Jakkolwiek jest to źródło bardzo cenne, jednak niepozbawione błędów, koniecznych do sprostowania przez zestawienie podanych w nim informacji z innymi archiwaliami. Osobny rozdział poświęcony uroczystościom koronacyjnym znajduje się w dwutomowej monografii o. Jana Preisnera SJ, opracowanej przez niego w latach 70. XX w., a wydanej w 2003 r. przez Wydawnictwo WAM². Kilka akapitów dotyczących koronacji znalazło się w tekście o. Mieczysława Bednarza SJ, opublikowanym (w dwóch wersjach – rozszerzonej i skróconej) w trzech różnych pracach zbiorowych wydanych z okazji 150-lecia przybycia jezuitów do Nowego Sącza³. Jednak

¹ APDS (b. sygn.), T. Michalik, *Historia Koronacji Obrazu Matki Boskiej Pocieszenia w Nowym Sączu*, Nowy Sącz 1964 (mps).

² J. Preisner, *Jezuici w Nowym Sączu przy kościele Świętego Ducha*, t. 2, Kraków 2003.

³ M. Bednarz, *Obraz Matki Boskiej Pocieszenia w jezuickim kościele Świętego Ducha w Nowym Sączu* [w:] J. Preisner, B. Natoński, *Jezuici w Nowym Sączu*, Kraków 1982; M. Bednarz, *Obraz Matki Boskiej Pocieszenia w jezuickim kościele Świętego Ducha w Nowym Sączu* [w:] *Studia z historii jezuitów*,

obaj autorzy w większości powielają pracę o. Michalika. Informacje o koronacji, w formie krótkich wzmianek, znalazły się w różnych wydawnictwach popularnych i publikacjach prasowych⁴. Nie wnoszą one jednak nic nowego do stanu badań (powtarzają wyłącznie, powszechnie znane, najważniejsze fakty), a niejednokrotnie zawierają błędy i nieścisłości⁵. Jedynie w dwu artykułach prezentowane są wyniki częściowych kwerend archiwalnych. Pierwszy opublikował Jan Wnęk w XXXVIII tomie „Rocznika Sądeckiego” pod mylącym (gdyż sugeruje całościowe, monograficzne ujęcie) tytułem *Koronacja obrazu Matki Boskiej Pocieszenia w Zawadzie w 1963 roku*. Autor przeanalizował dokumenty wyłącznie z jednej jednostki archiwalnej (ANKr 1312/670: *Informacje dot. działalności kleru*) ze zbioru Komitetu Wojewódzkiego PZPR, znajdującego się w Oddziale IV Archiwum Narodowego w Krakowie, nie odnosząc się w żaden sposób do innych źródeł⁶. Drugim jest mój przyczynek w „Zeszytach Sądecko-Spiskich”, w którym zaprezentowałem zarys drogi prowadzącej od pojawienia się idei ukoronowania obrazu po uzyskanie papieskiej zgody na ten akt⁷.

Postanowiłem zatem podjąć w miarę dokładne poszukiwania archiwalne i jako pierwszy opracować w całości zagadnienie koronacji obrazu Matki Bożej Pocieszenia, istotne dla historii Kościoła na Sądecczyźnie i szerzej, w południowej Polsce. Pretekstem do napisania tej książki jest jubileusz koronacji – w roku 2013 mija bowiem 50 lat od tamtego wydarzenia. Wydawnictwo nie ma jednak charakteru okolicznościowego, lecz pretenduje do miana monograficznego ujęcia tematu, także w szerszym kontekście tej problematyki.

Książka ma układ chronologiczno-problemowy. Przyjęte dla zasadniczej części pracy ramy chronologiczne obejmują czas od lat 20. XX w., kiedy pojawiły się pierwsze pomysły doprowadzenia do koronacji obrazu, aż po rok

red. S. Nawrocki, Kraków 1983; M. Bednarz, *Kult i koronacja obrazu Matki Bożej Pocieszenia w kościele Ducha Świętego w Nowym Sączu* [w:] *Sprawozdanie z obchodu uroczystości 150 lat pobytu i działalności Ojców Jezuitów w Nowym Sączu (1882–1982)*, Nowy Sącz 1982.

⁴ Zob.: F. Bargieł, *Nowosądeckie Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia. Przewodnik*, Kraków 1993, s. 19–21; P. Drożdżik, A. Leśniak, J. Leśniak, *Nowy Sącz. Miasto niezwykle*, Nowy Sącz, bdw, s. 38; J. Leśniak, A. Leśniak, *Encyklopedia sądecka*, Nowy Sącz 2000, s. 169; P. Drożdżik, R.A. Ślusarek, M. Wcześny, *Jezuici. Kościół Świętego Ducha w Nowym Sączu. Historia i teraźniejszość*, Nowy Sącz 2004, s. 18; R. Ślusarek, *Krótką historią obrazu i kultu Matki Boskiej Pocieszenia w jezuickim kościele p.w. Ducha Świętego w Nowym Sączu*, „Almanach Sądecki” 2008, R. 17, nr 1/2 (62/63), s. 7–8.

⁵ Przykładem błędu jest przypisanie o. Janowi Zawadzie CSMA funkcji generała jezuitów zamiast michalitów (w podanych wyżej dwóch pracach A. i J. Leśniaków) czy przypisywanie bpowi Karolowi Wojtyłce funkcji metropolity krakowskiego, którą otrzymał kilka miesięcy później.

⁶ J. Wnęk, *Koronacja obrazu Matki Boskiej Pocieszenia w Zawadzie w 1963 roku*, „Rocznik Sądecki” 2010, t. 38, s. 378–391.

⁷ J. Bulzak, *Jak doszło do koronacji obrazu Matki Bożej Pocieszenia z jezuickiego kościoła p.w. Ducha Świętego w Nowym Sączu*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie” 2010, z. V, s. 43–48.

1963, w którym zostały zrealizowane. Sporadycznie jest mowa o wydarzeniach spoza tego zakresu, przede wszystkim w dwóch pierwszych rozdziałach i w zakończeniu. Ważnymi cezurami pośrednimi są lata II wojny światowej, kiedy idea koronacji odżyła w dramatycznych okolicznościach, a także rok 1962, w którym o. Michalik podjął ostateczne starania o koronację.

Dwa pierwsze rozdziały mają charakter wprowadzenia w kontekst opisywanych zagadnień. Temat koronacji obrazów maryjnych nie doczekał się w polskiej literaturze naukowej wielu monograficznych pozycji. Najliczniejsze są cząstkowe opracowania dotyczące teologii obrzędu koronacji wraz z jego religijnym znaczeniem, jak również samego tytułu Królowej. Głównym badaczem zagadnienia koronacji w Polsce jest s. prof. dr hab. Aleksandra Witkowska, urszulanka, emerytowany profesor KUL. Jest ona autorką hasła *Koronacja obrazów* w wydawanej przez Towarzystwo Naukowe KUL *Encyklopedii katolickiej* oraz dwóch artykułów w pracach zbiorowych⁸. Próbą leksykograficznego ujęcia jest wielokrotnie wznawiana i uzupełniana praca siostr niepokalanek z Szymanowa *Z dawna Polski Tyś Królową. Przewodnik po sanktuariach maryjnych. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1999*⁹. Postanowiłem zatem w rozdziale I, w oparciu o dostępną literaturę wykazaną w przypisach, dać krótki zarys tego zagadnienia, opisując genezę i rozwój praktyki przyozdabiania wizerunków maryjnych złotymi koronami, pojawienie się tego zwyczaju na ziemiach polskich wraz ze statystycznym ujęciem dla lat 1717–2005, wreszcie wymieniając koronowane wizerunki maryjne w diecezji tarnowskiej. Rozdział II przybliży czytelnikowi historię kościoła pw. Ducha Świętego w Nowym Sączu: jego początki związane z pobytem i działalnością norbertanów, zmianę patronatu zakonnego i przekazanie go jezuitom, którzy już prawie dwa stulecia sprawują nad nim opiekę. Druga część rozdziału traktuje o dziejach obrazu i kultu Matki Bożej Pocieszenia. Zawarłem tam szczegółowe analizy nielicznych zachowanych przekazów źródłowych od XV do XIX w. (utrwalonych przez Szczęsnego Morawskiego i o. Jana Sygańskiego SJ), próbując na ich podstawie ustalić, wciąż niejasne, losy obecnego obrazu i ewentualnych wcześniejszych wizerunków o tym sa-

⁸ A. Witkowska, *Uroczyste koronacje wizerunków maryjnych na ziemiach polskich w latach 1717–1992*; Aneks: *Koronacja wizerunków maryjnych* [w:] *Przestrzeń i sacrum. Geografia kultury religijnej w Polsce i jej przemiany w okresie od XVII do XX w. na przykładzie ośrodków kultu i migracji pielgrzymkowych*, red. nauk. A. Jackowski, Kraków 1996; Eadem, *Uroczyste koronacje wizerunków maryjnych na ziemiach polskich w latach 1717–2005* [w:] *Maria Regina. Koronacje wizerunków maryjnych w II Rzeczypospolitej*, red. A. Witkowska, Tarnów 2011.

⁹ *Z dawna Polski Tyś Królową. Przewodnik po sanktuariach maryjnych. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1999*, zeb. i oprac. S.M. Grażyna od Wszechpośrednictwa MB, S.M. Gizela od Niepokalane-go Serca Maryi, R. Szymczak, wyd. 5, Szymanów 1999.

mym tytule. Udokumentowany kult, sięgający średniowiecza i podtrzymywany przez jezuitów, daje wyjaśnienie, skąd pojawiła się myśl, by poprzez koronację potwierdzić go papieskim autorytetem.

Główny temat pracy zawarty został w czterech dalszych rozdziałach. Pierwszy z nich obrazuje drogę do koronacji, zapoczątkowaną osobistą inicjatywą o. Władysława Wojtonia SJ, który jako pierwszy poddał pomysł doprowadzenia do koronacji obrazu MBP. Kolejne etapy tej drogi związane były z następnymi przełożonymi sądeckiego domu jezuitów: o. Józefem Balcarkiem SJ, który swoim wojennym ślubowaniem niejako zobowiązał zakon do urzeczywistnienia zamierzeń, o. Walentym Majchrem SJ, którego starania skazane były na niepowodzenie ze względu na czas i okoliczności zewnętrzne, w jakich przyszło mu działać, i o. Tadeuszem Michalikiem SJ, ostatecznym realizatorem pragnień zakonników i wiernych.

W kolejnym rozdziale przedstawiłem trzy wątki przygotowania uroczystości koronacyjnych zaplanowanych na 11 sierpnia 1963 r. Pierwszy z nich dotyczy próby uzyskania pozwolenia od władz, by koronacja mogła odbyć się na którymś z dostatecznie obszernych placów miejskich. Epizod ten jest bardzo interesujący w szerszym kontekście relacji państwo – Kościół okresu PRL. Pozostałe wątki to duszpasterskie i organizacyjne przygotowania do dnia koronacji.

Rozdział V jest relacją z szeregu uroczystości religijnych, odbywających się w sierpniu 1963 r., mających związek z koronacją obrazu. Najważniejszą część rozdziału stanowi sprawozdanie z głównej uroczystości w Zawadzie, podczas której Prymas Stefan Wyszyński, za zgodą papieża Jana XXIII, nałożył na wizerunek Matki Bożej Pocieszenia złote korony.

Podstawą źródłową tych rozdziałów są liczne, ale za to bardzo rozproszone w różnych jednostkach archiwalnych dokumenty, przechowywane głównie w Archiwum Domowym OO. Jezuitów w Nowym Sączu, Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie i Archiwum Diecezjalnym w Tarnowie. Znajdują się wśród nich: korespondencja z kurią tarnowską dotycząca starań o koronację, zbiór materiałów dostarczonych do Rzymu w sprawie uzyskania pozwolenia na koronację, dokumentacja przygotowana przez komitet organizacyjny uroczystości koronacyjnych (m.in. zaproszenia, program i porządek uroczystości, wykazy gości, materiały dotyczące pozyskiwania środków finansowych, urządzenia miejsca koronacji), korespondencja z władzami państwowymi dotycząca uzyskania pozwolenia na odbycie zgromadzenia religijnego, materiały duszpasterskie i listy pasterskie przygotowujące wiernych do tego wydarzenia, teksty przemówień i kazań wygłoszonych w czasie uroczystości, sprawozdania i relacje, dokumentacja fotograficzna.

Ostatni rozdział poświęciłem działaniom aparatu partyjnego i aparatu bezpieczeństwa podjętym w związku z koronacją obrazu MBP, które obejmowały z jednej strony zbieranie wszelkich informacji na temat przygotowań do uroczystości, a z drugiej tzw. przeciwdziałanie, czyli przedsięwzięcia utrudniające ich przeprowadzenie. Jak dotąd ukazały się tylko dwie prace, w których w osobnych rozdziałach przedstawiono działania operacyjne Służby Bezpieczeństwa wobec uroczystości koronacyjnych: jedna dotyczy Ludźmierza¹⁰, druga Leśniowa¹¹. Zatem ostatni fragment mojej książki jest w pewnym sensie nadal dziełem pionierskim, siłą rzeczy obciążonym większym prawdopodobieństwem niedostatków. Swój wywód oparłem na niezwykle cennych dokumentach znalezionych w Oddziale IV Archiwum Narodowego w Krakowie oraz w Oddziałowym Biurze Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN w Krakowie (z siedzibą w Wieliczce). Zbiory tych dwóch placówek są o tyle cenne, że znajdujące się tam dokumenty dotyczące Nowego Sącza i Sądeckizny w dalszym ciągu bardzo słabo spenetrowano i poznano, i rzadko stanowią podstawę źródłową wydawanych na miejscu publikacji. Wykorzystane przeze mnie materiały z Archiwum Narodowego znajdują się w dwóch zespołach: sygn. 1312 – *Komitet Wojewódzki PZPR w Krakowie* i sygn. 2261 – *Komitet Powiatowy PZPR w Nowym Sączu* i są to głównie protokoły posiedzeń, notatki informacyjne i sprawozdania, nad którymi debatowano w różnych gremiach partyjnych. Kwerenda prowadzona w archiwum IPN, ze względu na fragmentaryczność i rozproszenie zachowanych materiałów, była niezwykle żmudna i długotrwała, ale osiągnięty efekt udowodnił sens podjęcia tego wyzwania. Dokumenty, w których przewijała się sprawa koronacji, odnalazłem w dziewięciu jednostkach, są wśród nich analizy i sprawozdania z pracy operacyjnej, wyciągi z doniesień TW, meldunki, notatki informacyjne.

Dopełnieniem treści rozdziałów jest obszerny aneks, w którym zamieściłem 30 źródeł związanych z koronacją: dokumentów urzędowych, pism, listów, tekstów kazań i przemówień. We wszystkich cytatach z dokumentów archiwalnych w treści pracy oraz w źródłach edytowanych w aneksie (bez względu na ich proveniencję) zachowałem oryginalną pisownię i interpunkcję, a poprawiłem wyłącznie ewidentne błędy literowe.

Zdaję sobie sprawę, że ta książka (jak zresztą żadna) nie wyczerpuje w pełni omawianego zagadnienia. Niektóre poruszone w niej kwestie można jeszcze rozwinąć w osobnych publikacjach. W większości przypadków, jeśli nie uczyniłem tego w tym miejscu, miałem na względzie przejrzystość wywo-

¹⁰ W.J. Skalski, *Koronacja. Ludźmierz 15 VIII 1963*, Ludźmierz 2010.

¹¹ J. Durka, *Koronacja w dokumentach operacyjnych Służby Bezpieczeństwa* [w:] *Koronacja. Leśniów – 1967*, Leśniów–Bydgoszcz 2007.

du i dynamikę narracji, które dla czytelnika są zazwyczaj istotniejsze niż nadmiernie skrupulatne cyzelowanie kolejnych źródeł. Niektóre intuicje, rodzące się w toku kwerendy, nie znalazły ostatecznego źródłowego potwierdzenia i musiały pozostać w sferze hipotez. Zbadanie niektórych spraw uniemożliwiły względy ode mnie niezależne, np. brak dostępu do spuścizny kard. Wyszyńskiego (ze względu na toczący się proces beatyfikacyjny) czy trudności związane z kwerendą w archiwach watykańskich. Również fakt, że większość głównych bohaterów tej książki już nie żyje, zamyka drogę do zweryfikowania niektórych informacji czy opinii. Rodzące się w toku pracy postulaty badawcze odnotowałem w stosownych miejscach poszczególnych rozdziałów.

Na końcowy efekt, jakim jest książka, oprócz pracy autora składają się pomoc i życzliwość wielu ludzi, którym chciałbym w tym miejscu wyrazić swoją wdzięczność. Za konsultacje dziękuję ks. prof. dr hab. Józefowi Mareckiemu, a także Marcinowi Kasprzyckiemu z krakowskiego oddziału IPN. Bardzo dziękuję Kamilowi Cyganikowi za trud pierwszej lektury i redakcję tekstu. Beacie Kani, Mariuszowi Bocheńskiemu oraz moim uczniom, uczestnikom warsztatów historycznych¹², dziękuję za wsparcie w edycji źródeł. Swoją pomoc na etapie kwerendy okazywali dyrektorzy i pracownicy archiwów i bibliotek: Archiwum Diecezjalnego w Tarnowie, Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, Archiwum Narodowego w Krakowie Oddział IV, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (s. Karola Lidia Zaborska SINSJ), Sąddeckiej Biblioteki Publicznej w Nowym Sączu (p. Ewa Bulzak, p. Małgorzata Stępniewska, p. Marta Treit), Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie, Archiwum Narodowego w Krakowie Oddział w Nowym Sączu. Za udostępnienie materiałów z archiwów zakonnych i parafialnych dziękuję: bpowi Andrzejowi Jeżowi, ks. Janowi Piotrowskiemu, o. Andrzejowi Baranowi SJ, s. Salomei z Archiwum Klasztornego Sióstr Klarysek w Starym Sączu. Za udostępnienie zdjęć dziękuję: p. Kamilowi Bańkowskiemu, p. Rafałowi Bobrowskiemu, p. Józefowi Stecowi. Za wielką pomoc w procesie wydania książki dziękuję o. Bogdanowi Całce SJ oraz dyrekcji i pracownikom Wydawnictwa WAM w Krakowie.

¹² Kindze Bodek, Weronice Borkowskiej, Emilii Dubiel, Luizie Gancarczyk, Aleksandrze Jaskulskiej, Julii Kaczmarczyk, Paulinie Kokoszy, Agnieszce Kornaś, Beacie Kozie, Justynie Król, Natalii Krzak, Karolinie Maciak, Karolinie Majdzie, Marii Niepsuj, Annie Nowobilskiej, Katarzynie Piechnik, Kindze Pierdzde, Alicji Półtorak, Agnieszce Ruman, Karinie Tokarz, Aldonie Wierny, Anecie Zarębie, Sławomirovi Bieleckiemu, Michałowi Borzęckiemu, Marcinowi Englertowi, Piotrowi Figłowi, Piotrowi Jabłońskiemu, Robertowi Kruczkowi, Michałowi Mące, Franciszkowi Potoczkwowi, Franciszkowi Szafrzańskiemu, Jakubowi Witwickiemu, Mateuszowi Zawadzie.

KORONACJE WIZERUNKÓW MARYJNYCH

1. GENEZA I ROZWÓJ ZWYCZAJU KORONOWANIA WIZERUNKÓW NMP

Przykłady używania wobec Maryi tytułu Królowej możemy odnaleźć już w pismach Ojców Kościoła z IV w. Rodząca się wówczas mariologia uzyskiwała mocne potwierdzenie swoich intuicji w postanowieniach Soboru Efeskiego (431 r.), który ogłosił dogmat o Bożym macierzyństwie Maryi, aprobując jej tytuł jako Theotokos i wypływające z niego przymioty¹. Trwające przez wieki przekonanie o królewskości Maryi zostało najpełniej umotywowane w encyklice *Ad coeli Reginam*, ogłoszonej w 1954 r. przez papieża Piusa XII i potwierdzone ustanowionym dla całego Kościoła katolickiego liturgicznym świętem Maryi Królowej (obchodzonym początkowo 31 maja, a po soborowej reformie kalendarza liturgicznego – 22 sierpnia)². Poglębiony wykład teologiczny poprzedziła jednak praktyka chrześcijańskiej pobożności, wyrażanej modlitwami (na czele z litaniami loretańską oraz antyfonami *Regina coeli* i *Salve Regina*), a nade wszystko licznymi przedstawieniami malarskimi i rzeźbiarskimi, ukazującymi Ukoronowaną Najświętszą Maryję Pannę³.

¹ T. Siudy, *Maryja naszą Królową. Z teologii koronacji wizerunków Matki Bożej* [w:] Ruda. 900 lat historii. Obchody jubileuszowe związane z 900-leciem konsekracji kościoła p.w. św. Wojciecha w Rudzie i koronacji Obrazu Matki Bożej Rudzkiej. Wrzesień 2006, Wieluń 2006, s. 129.

² Zob.: J. Królikowski, *Maryja Królowa. Sens teologiczny tytułu w kontekście praktyki koronacji obrazów maryjnych* [w:] *Maria Regina. Koronacje wizerunków maryjnych w II Rzeczypospolitej*, red. A. Witkowska, Tarnów 2011, s. 9–27. Więcej na temat królewskości Maryi zob.: J. Lekan, *Królewskość Maryi. Teologia koronacji wizerunków maryjnych*, „Memoranda (Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej)” 2001, R. 75, nr 1, s. 181–194; L. Andrzejewski, *Królewskość Matki Bożej* [w:] *Gratia plena. Studia teologiczne o Bogurodzicy*, red. B. Przybylski, Poznań–Warszawa–Lublin 1965, s. 381–419; T.D. Łukaszuk, *Królewska godność Maryi udziałem w królewskości Chrystusa*, „Salvatoris Mater” 2004, R. VI, nr 3, s. 61–85; D. Mastalska, *Macierzyński charakter królewskości Maryi* [w:] *ibid.*, s. 86–105; B. Kochaniewicz, *Trzy ikony Maryi Królowej. Królewskość Maryi pięćdziesiąt lat od promulgacji encykliki „Ad coeli Reginam” Piusa XII* [w:] *ibid.*, s. 106–118; W. Siwak, *Królewskość Maryi i nasza. Nowe odczytanie królewskości Maryi* [w:] *Zwycięstwo przychodzi przez Maryję. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego, Jasna Góra, 18–19 listopada 2005 roku*, red. Z.S. Jabłoński, T. Siudy, Częstochowa 2006, s. 133–148.

³ Zob.: T. Siudy, *op.cit.*, s. 129; K. Maniecki, *Teologiczny wymiar koronacji wizerunków maryjnych*, „Jasna Góra” 1990, R. 8, nr 5, s. 28.

Przejawem szczególnej czci, jaką otaczano wizerunki Matki Bożej, stała się praktyka przyozdabiania ich koronami lub diademami.

Inspiracji dla tego zwyczaju możemy się doszukiwać w biblijnej symbolice wieńca czy korony (zdobiących m.in. Arkę Przymierza czy Świątynię Jerozolimską po powstaniu machabejskim) uznawanych za znak szczęścia, nagrody, wiecznej radości, ale także w antycznej tradycji dekorowania wizerunków cesarzy rzymskich wieńcami laurowymi⁴. Jak pisze s. prof. Aleksandra Witkowska OSU: *Zwyczaj ozdabiania koronami lub wieńcami obrazów kultowych, zwłaszcza maryjnych, znany był już we wczesnym średniowieczu. Stanowił szczególną formę okazania należnej im czci (...)*⁵. Jednym z pierwszych tego przykładów jest złoty diadem ofiarowany w 732 r. przez papieża Grzegorza III jako dar wotywny dla obrazu Matki Bożej z oratorium św. Piotra w Rzymie⁶. Ta praktyka, wyrastająca z pobożności ludowej i stanowiąca prywatne akty czci pojedynczych donatorów, społeczności lokalnych, stanów społecznych czy korporacji zawodowych, została w okresie potrydenckim usankcjonowana przepisami prawno-liturgicznymi. Badacze tego zagadnienia zgodnie wskazują postać kapucyna o. Hieronima Paolucciego di Calbollego z Forlì jako inicjatora rozwoju uroczystych koronacji wizerunków maryjnych⁷. Prowadząc liczne misje ludowe, zwykł na ich zakończenie urządzać uroczysty obrzęd ozdabiania koronami szczególnie czczonych w okolicy wizerunków maryjnych⁸. Również pod jego wpływem książę Aleksander Sforza Pallavicino w testamencie z 3 lipca 1636 r. zapisał Kapitułę Bazyliki Świętego Piotra w Watykanie znaczne ilości złota i powierzył jej troskę o zwyczaj koronowania obrazów Matki Bożej (w pierwszej kolejności rzymskich). Właśnie w tym fakcie upatruje się początku zinstytucjonalizowania obrzędu koronacyjnego w Kościele powszechnym: *Kapituła Świętego Piotra już w XVII wieku ustaliła zasady obowiązujące przy staraniach o uroczystą koronację wizerunków i opracowała obowiązujący rytuał ceremonii. Prośby do dziekana Kapituły kierowane były za pośrednictwem biskupa diecezji, który poświadczał przede wszystkim starodawność i cudowność wizerunku. Decyzja Kapituły wymagała*

⁴ Por.: A. Ochał, *Teologiczne podstawy koronacji obrazu (figury) Matki Bożej*, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 1990, R. 49, nr 1, s. 45; J. Salij, *Dlaczego koronujemy wizerunki Matki Najświętszej*, „Przegląd Katolicki” 1989, R. 77, nr 33/34 (269/270), s. 5, 8.

⁵ A. Witkowska, *Uroczyste koronacje wizerunków maryjnych na ziemiach polskich w latach 1717–1992* [w:] *Przestrzeń i sacrum. Geografia kultury religijnej w Polsce i jej przemiany w okresie od XVII do XX w. na przykładzie ośrodków kultu i migracji pielgrzymkowych*, red. nauk. A. Jackowski, Kraków 1996, s. 87.

⁶ A. Witkowska, *Koronacja obrazów* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, k. 884.

⁷ A. Witkowska, *Uroczyste koronacje...* [w:] *Przestrzeń i sacrum...*, s. 89.

⁸ W. Niżyński, *Koronacje obrazów*, „Zorza” 1983, R. 27, nr 24, s. 11.

papieskiego zatwierdzenia. Z czasem zwracano się niejednokrotnie z prośbą wprost do papieża lub Kurii Rzymskiej. W praktyce kościelnej powstały zatem trzy różne rodzaje kanonicznych koronacji obrazów: papieska, w imieniu papieża, za zgodą Kapituły Watykańskiej. Przeprowadzane są także tzw. koronacje biskupie, wymagające jedynie aprobaty ordynariusza diecezji⁹.

Za pierwszą papieską koronację, prawdopodobnie inspirowaną działalnością o. Hieronima Paolucciego, przyjęło się uważać akt dokonany przez papieża Klemensa VIII (1592–1605), który ozdobił koroną jeden z najsłynniejszych rzymskich obrazów, znajdujący się w Bazylice Matki Boskiej Większej, *Salus Populi Romani* (*Ocalenie ludu rzymskiego*, znany także jako Matka Boska Śnieżna)¹⁰. Natomiast pierwsza koronacja z funduszy księcia Pallavicina odbyła się 27 sierpnia 1631 r. – papież Urban VIII ukoronował obraz Santa Maria della Febbre z zakrystii Bazyliki św. Piotra w Rzymie¹¹. Rytuał, według którego były one przeprowadzane (w 1897 r. włączony przez Kongregację Obrzędów do *Pontyfikatu Rzymskiego*), przetrwał do II poł. XX w. – w 1981 r. opublikowano nowe *Ordo coronandi imaginem Beatae Mariae Virginis*¹².

Nie jesteśmy w stanie podać dokładnej liczby koronowanych obrazów maryjnych na świecie. Maurice Dejonghe, badający Archiwum Kapituły św. Piotra znajdujące się w zbiorach Biblioteki Watykańskiej (nade wszystko zespół *Madonne Coronate*, gdzie przechowywane są petycje, protokoły posiedzeń i dekrety), opracował wykaz ponad 1500 wizerunków koronowanych od XVII do połowy XX w.¹³.

2. KORONOWANE WIZERUNKI NMP NA ZIEMIACH POLSKICH

Sporną pozostaje kwestia, który z obrazów maryjnych na ziemiach polskich został ukoronowany jako pierwszy. Tradycyjnie uznaje się, że była to ikona Matki Bożej Częstochowskiej, koronowana 8 września 1717 r. przez

⁹ A. Witkowska, *Uroczyste koronacje wizerunków maryjnych na ziemiach polskich w latach 1717–2005* [w:] *Maria Regina...*, s. 32.

¹⁰ A. Ochał, op.cit., s. 46.

¹¹ *Z dawna Polski Tyś Królową. Przewodnik po sanktuariach maryjnych. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1990*, zeb. i oprac. S.M. Grażyna od Wszechpośrednictwa MB, S.M. Gizela od Niepokalanego Serca Maryi, R. Szymczak, Szymanów 1990, s. 14.

¹² B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 1066; zob.: J. Sroka, *Koronacja wizerunków Najświętszej Maryi Panny* [w:] *Ecclesiae Premisliensi Serviens. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Infułatowi doktorowi Stanisławowi Zygarowiczowi*, red. A. Szal, J. Trojnar, Przemyśl 2001, s. 353–378.

¹³ A. Witkowska, *Uroczyste koronacje...* [w:] *Maria Regina...*, s. 33; zob.: M. Dejonghe, *Orbis Marianus. Les Madonnes couronnées à travers le monde*, Quebec 1957; Idem, *Les Madonnes couronnées et basiliques mariales. Catalogue chronologique d'après les documents*, Quebec 1958.

biskupa chełmińskiego Krzysztofa Andrzeja Jana Szembeka¹⁴. Jednakże w roku 1651 nuncjusz papieski abp Jan de Torres ukoronował w Warszawie przywieziony przez siebie z Rzymu obraz Matki Bożej Łaskawej, będący darem papieża Innocentego X dla króla Jana II Kazimierza¹⁵. Fakt pierwszeństwa warszawskiej koronacji kwestionuje s. prof. Witkowska, pisząc, że odbyła się ona z pominięciem Kapituły Watykańskiej¹⁶. Polegając zatem na jej argumentacji, przyjmuję, że koronacja obrazu jasnogórskiego była pierwszą przeprowadzoną zgodnie z obowiązującymi normami kanonicznymi, a uroczystość w warszawskim kościele pijarów (którym król powierzył troskę o obraz Matki Bożej Łaskawej) była chronologicznie pierwszym udokumentowanym obrzędem koronacyjnym w Polsce. Oba obrazy były w kolejnych wiekach rekoronowane: po kradzieży koron na Jasnej Górze rekoronacji ikony Czarnej Madonny dokonał 22 maja 1910 r. biskup włocławski Stanisław Zdzitowiecki, a 3 maja 1966 r. Prymas Stefan Wyszyński nałożył na obraz nowe korony zwane „koronami tysiąclecia”, on również rekoronował obraz Matki Bożej Łaskawej – Patronki Warszawy, miało to miejsce 7 października 1973 r.¹⁷.

Szersze i najbardziej aktualne omówienie zagadnienia koronacji wizerunków maryjnych na ziemiach polskich znajdzie czytelnik w przywoływanym przeze mnie już kilkakrotnie artykule s. prof. Aleksandry Witkowskiej OSU, zamieszczonym w pracy wydanej przez tarnowskie wydawnictwo Biblos zatytułowanej *Maria Regina. Koronacje wizerunków maryjnych w II Rzeczypospolitej*. Szczególnie interesujące są tabele i mapy prezentujące wszystkie sanktuaria z koronowanymi wizerunkami maryjnymi. W tym miejscu chciałbym jedynie podać pokrótce najważniejsze informacje dotyczące tej problematyki.

W latach 1717–2005 odbyło się 226 obrzędów koronacyjnych, w czasie których korony nałożono na 214 wizerunków Matki Bożej¹⁸: w latach 1717–1799 – 28, w latach 1800–1918 – 12, w dwudziestoleciu międzywo-

¹⁴ B. Kubica, *Pierwsza koronacja obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w 1717 r.*, „Studia Claramontana” 2007, t. 25, s. 451; zob.: W. Zaleski, *Jasna Góra 1382–1982*, Łódź 1982.

¹⁵ Zob.: J. Bartnik, E. Storożyńska, *Matka Boża Łaskawa a Cud nad Wisłą. Dzieje kultu i łaski*, Warszawa 2011.

¹⁶ A. Witkowska, *Uroczyste koronacje...* [w:] *Maria Regina...*, s. 34.

¹⁷ A.J. Chaciński, *Wykaz cudownych obrazów i figur Najświętszej Maryi Panny w historycznych i dzisiejszych granicach Polski uwieńczonych koronami papieskimi*, „Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku” 1977, R. 3, nr 2, s. 112–113; zob.: Z.S. Jabłoński, *90-ta rocznica koronacji wizerunku Królowej Korony Polskiej diademami św. Piusa X*, „Jasna Góra” 2000, R. 18, nr 7–8; Ibid., *Druga Koronacja obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej*, „Jasna Góra” 1990, R. 8, nr 5.

¹⁸ Niektóre obrazy i figury koronowane były dwu-, a nawet trzykrotnie.

jennym – 21, po II wojnie światowej – 153. Pierwszym obrazem ukoronowanym po odzyskaniu przez Polskę niepodległości był wizerunek Matki Boskiej z Borku Starego w diecezji przemyskiej (15 sierpnia 1919 r.). Ostatnia koronacja przed II wojną światową miała miejsce w Jazłowcu w diecezji lwowskiej 9 lipca 1939 r. Po okresie wojny i okupacji trzeba było czekać aż do 1958 r., kiedy to ukoronowana została figura Matki Bożej w Piotrkowicach (diecezja kielecka). Należy pamiętać, że po latach 1918 i 1945 łącznie 22 koronowane wizerunki maryjne znalazły się poza granicami Polski (spośród nich 11 zostało przeniesionych w nowe miejsca):

- z ziem I Rzeczypospolitej, które nie weszły w skład państwa polskiego po 1918 r.: obraz Najświętszej Bogurodzicy Szydłowieckiej Pani z Szydłowa w diecezji żmudzkiej, obraz Matki Bożej Białynickiej z Białynicz w diecezji wileńskiej, obraz Matki Bożej Wołyńskiej Uzdrowicielki z Międzyrzecza Ostrońskiego w diecezji łuckiej, obraz Matki Bożej Berdyczowskiej z Berdyczowa w diecezji kijowskiej, obraz Matki Bożej Latyczowskiej z Latyczowa w diecezji kamienieckiej (przeniesiony w czasie II wojny światowej do kaplicy domu zakonnego zgromadzenia służek NMP w Lublinie)
- z ziem II Rzeczypospolitej utraconych po 1945 r.: obraz Matki Bożej Pocieszenia z Trok w diecezji wileńskiej, obraz Matki Bożej Świętomichalskiej i Matki Bożej Miłosiernej – Ostrobramskiej z Wilna w diecezji wileńskiej, obraz Najświętszej Panny Żyrowickiej z Żyrowic w diecezji wileńskiej, obraz Matki Bożej Różańcowej z Łucka w diecezji łuckiej, obraz Matki Bożej Pocieszenia z Sokala w diecezji chełmskiej (przeniesiony po II wojnie światowej do kościoła bernardynów w Krakowie, a w 2002 r. do Hrubieszowa), obraz Niepokalanej Dziewicy Różańcowej z Żółkwi w diecezji lwowskiej (przeniesiony pod koniec II wojny światowej do kaplicy dominikanów na Służewie w Warszawie), trzy lwowskie obrazy: Zwycięskiej Matki Bożej Różańcowej (przeniesiony do Bazyliki oo. Dominikanów pw. św. Mikołaja w Gdańsku), Matki Bożej Łaskawej (przeniesiony do prokatedry w Lubaczowie), Matki Bożej Pocieszenia (przeniesiony do jezuickiego kościoła pw. św. Klemensa Dworzaka we Wrocławiu), obraz Matki Boskiej Samborskiej z Sambora w diecezji przemyskiej obrządku unickiego, obraz Matki Bożej Kochawińskiej z Kochawiny w diecezji lwowskiej (przeniesiony do kościoła jezuickiego w Gliwicach), obraz Matki Bożej Poczajowskiej z Poczajowa w diecezji łuckiej obrządku unickiego, obraz Podkamieńskiej Pani z Podkamenia w diecezji łuckiej (przeniesiony do kościoła dominikanów we Wrocławiu), obraz Matki Bożej Bołszowieckiej z Bołszowiec w diecezji lwowskiej (przeniesiony do karmelitańskiego

kościół p.w. św. Katarzyny w Gdańsku), obraz Matki Bożej Łaskawej ze Stanisławowa w diecezji lwowskiej obrządku ormiańskiego (przeniesiony do kościoła p.w. św. Piotra i Pawła w Gdańsku), obraz Matki Bożej Bieszczadzkiej z Rudek w diecezji przemyskiej (przeniesiony do Jasienia) oraz figura NMP Pani Jazłowieckiej z Jazłowca w diecezji lwowskiej (przeniesiona do kaplicy sióstr niepokalanek w Szymanowie)¹⁹.

Zgodnie z normami kanonicznymi na koronatora obrazu wyznaczony zostaje biskup miejsca, jednak w powojennej rzeczywistości Polski zazwyczaj zadanie to przekazywane było Prymasowi, kard. Stefanowi Wyszyńskiemu, który dokonał 42 koronacji (z 63 jakie odbyły się w czasie jego prymasowskiej posługi): pierwszej w Okulicach w 1962 r., ostatniej w Wambierzycach w 1980 r. (wprawdzie pierwszą uroczystością koronacyjną pod jego przewodnictwem, jeszcze jako biskupa lubelskiego, była ceremonia w Chełmie Lubelskim w 1946 r., ale przeprowadzana była jedynie na prawie biskupim, a nie papieskim); rekoronował 5 wizerunków²⁰. Drugim ważnym koronatorem polskich wizerunków maryjnych był papież Jan Paweł II, który jeszcze jako metropolita krakowski koronował 5 wizerunków maryjnych i uczestniczył w 19 innych uroczystościach, a w czasie pielgrzymek do Ojczyzny osobiście dokonał 26 koronacji, a także poświęcił korony dla ponad 50 obrazów i figur²¹.

Wieloma sanktuariami, w których znajdują się koronowane wizerunki maryjne, opiekują się zgromadzenia zakonne. W chwili koronacji 89 sanktuariów posiadało patronat zakonny – największą liczbą opiekowali się franciszkanie, później dominikanie, a następnie jezuici²². Ten ostatni zakon (najbardziej nas interesujący ze względu na temat książki) w chwili obecnej opiekuje się ośmioma (łącznie z nowosądeckim) sanktuariami:

- w Gliwicach, obraz Matki Boskiej Kochawińskiej, koronowany w 1912 r. w Kochawinie, w 1944 r. wywieziony do Starej Wsi, następnie do Krakowa, w roku 1974 przekazany do Gliwic²³

¹⁹ Por.: A. Witkowska, *Uroczyste koronacje...* [w:] *Maria Regina...*, passim; *Z dawna Polski...*, passim.

²⁰ (mp), *Wizerunki Matki Najświętszej w Polsce – koronowane przez kard. Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski*, „Życie i Myśl” 1988, R. 21, nr 7–8, s. 250–251; Zob.: L. Balter, *Koronacje wizerunków Matki Boskiej w Polsce 1962–1987* [w:] *Przewodniczka. Kult Matki Boskiej w Polsce od Lumen Gentium do Redemptoris Mater 1964–1987. Akta VI Ogólnopolskiego Kongresu Mariologicznego i Maryjnego, Częstochowa–Jasna Góra 20–23 IX 1990*, Jasna Góra–Częstochowa 1994, s. 115–126.

²¹ Zob.: K. Staniek, *Jan Paweł II jako koronator obrazów i figur Matki Bożej w Polsce*, „*Salvatoris Mater*” 2004, R. 6, nr 3, s. 148–154.

²² A. Witkowska, *Uroczyste koronacje...* [w:] *Maria Regina...*, s. 39.

²³ Zob.: S. Kielb, *Matka Dobrej Drogi*, Kraków 1999.

- w Piotrkowie Trybunalskim, obraz Matki Boskiej Trybunalskiej, koronowany w 2006 r. przez papieża Benedykta XVI²⁴
- w Poznaniu, obraz Matki Bożej Różańcowej, koronowany w 1968 r.²⁵
- w Świętej Lipce, obraz Matki Jedności Chrześcijan, koronowany w 1968 r.²⁶
- w Starej Wsi, obraz Matki Bożej Miłosierdzia, koronowany w 1877 r., rekoronowany (wierna kopia wykonana po spaleniu obrazu) w 1972 r.²⁷
- w Warszawie, w kościele przy ul. Świętojańskiej, obraz Matki Bożej Łaskawej – Patronki Warszawy, koronowany w 1651 r., rekoronowany w 1973 r.²⁸
- we Wrocławiu, w kościele św. Klemensa Dworzaka przy Alei Pracy, obraz Matki Bożej Pocieszenia, koronowany w 1905 r. we Lwowie, w czasie II wojny światowej przeniesiony do Krakowa, a w 1974 r. do Wrocławia²⁹.

Poza tym jezuici doprowadzili do koronacji w dwóch innych sanktuariach, nad którymi ówczesznie sprawowali patronat: w 1755 r. odbyła się w Jarosławiu koronacja figury Matki Bożej Bolesnej³⁰, a w 1980 r., staraniem o. Tadeusza Michalika SJ, ukoronowana została statuetka Matki Bożej Królowej Rodzin z Wambierzyc³¹.

²⁴ Zob.: *Sanktuarium Matki Bożej Trybunalskiej w Piotrkowie Trybunalskim*, Piotrków Trybunalski, Wrocław 2007.

²⁵ Zob.: *Z dawna Polski...*, s. 329–331.

²⁶ Zob.: J. Paszenda, *Święta Lipka. Monografia*, Kraków 2008.

²⁷ Zob.: L. Grzebień, *Uroczystość stulecia koronacji Obrazu Matki Bożej w Starej Wsi pod przewodnictwem kardynała Karola Wojtyły 10 IX 1978 r.*, „Kronika Diecezji Przemyskiej” 1978, R. 64, z. 6, s. 139–141; B. Natoński, *W setną rocznicę koronacji obrazu Zaśnięcia i Wniebowzięcia NMP w Starej Wsi (1877–1977)*, „Nasza Przyszłość” 1979, t. 51, s. 119–139.

²⁸ Zob.: przypis 15.

²⁹ Zob.: *Z dawna Polski...*, s. 144–146.

³⁰ Zob.: J. Hołub, *Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej O.O. Dominikanów w Jarosławiu. Przewodnik dla pielgrzymów i turystów*, Jarosław 1995.

³¹ Zob.: J. Cyman, *Kult Matki Bożej Królowej Rodzin w Dolnośląskim sanktuarium w Wambierzycach 1962–1987* [w:] *Przewodniczka...*, 171–182.